

Rozširovanie hniezdneho areálu strakoša sivého (*Lanius excubitor*) a zvyšovanie početnosti zimujúcich jedincov na južnom Slovensku*

*Expansion of breeding range of the Great Grey Shrike (*Lanius excubitor*) and increasing of its winter abundance in southern Slovakia*

Ján Kočí¹ & Miloš MUCINA²

¹Scherera 36, 921 01 Piešťany, Slovensko; jan.koci@centrum.sk

²A. Dubčeka 14, 921 01 Piešťany, Slovensko

*We discuss a peripheral breeding population of the Great Grey Shrike (*Lanius excubitor*) near Piešťany, southern Slovakia. Its abundance has burst from zero at the beginning of 1990's up to one of the highest current in Europe. We suggest that the key casual factors are the following: momentary decreasing intensity of farming practices, development of more suitable habitats, decreasing use of pesticides, better food sources, climatic changes, increasing wintering population and effect of the peripheral population. However, the real influence of these factors on this population has to be studied in future.*

Úvod

Populácia strakoša sivého, *Lanius excubitor*, v západnej Európe v posledných dekádach značne poklesla (Tucker et al. 1994, Schön 1995). Príčiny tohoto javu sú otáznne, predpokladá sa však, že dramatický úbytok spôsobuje najmä ničenie hniezdných biotopov a následné obmedzovanie dostupných potravných zdrojov (Tucker et al. 1994, Schön 1995, Lefranc & Worfolk 1997).

Na Slovensku strakoš sivý v minulosti hniezdil v severnej polovici krajiny (Ferianc 1979, Hudec 1983). Je zaujímavé, že napriek nepriaznivej situácii v Európe sa zdá, že na Slovensku dochádza k šíreniu druhu južným smerom. Túto domnienku uvádzali už Krištín

et al. (2001) a Krištín & Hromada (2002). Po r. 1990 boli ojedinelé hniezdenia zisťované stále južnejšie od súvislého areálu, napr. na Záhorí pri Gajaroch (DFS 7567), pri Moravskom sv. Jáne (7467), Koliňanoch (7675) (Krištín & Hromada 2002), Beladiciach (7675), Mani (7865) (Krištín et al. 2001), vo Východoslovenskej pahorkatine (Danko 2005) a pri Šenkviaciach (Juran 2005). V 90. rokoch 20. stor. začal strakoš sivý pravidelnejšie hniezdiť aj v širšom okolí Piešťan (Kaňuščák 1998).

Od r. 2002 sa venujeme výskumu hniezdnej i mimohniezdnej biológie druhu v tejto oblasti aj my (Kočí & Mucina 2005a, b). Cieľom tejto práce je načrtnúť možné faktory, ktoré spôsobujú zvyšovanie početnosti zimujúcej populácie strakošov sivých na lokalite, ale najmä posú-

*Venované pamiatke Viliama Kubána

vane hranice hniezdneho areálu druhu južným smerom a lokálny nárast početnosti hniezdnej populácie.

Metodika a materiál

Lokalita (pozri Kočí & Mucina 2005a) sa nachádza v okolí Piešťan (48°35' s. š., 17°50' v. d.). V našom výskume sme nadviazali na staršie výskumy z lokality zo začiatku 90. rokov (Kaňuščák 1998). Densitu zimujúcich vtákov skúmame na rovnakom území ako Kubán & Matoušek (1995) a Kubán et. al. (1996, 2000) pri Slnave (30 km²) od novembra 2002. Lokalitu sme pravidelne kontrolovali minimálne 5 krát do týždňa (Kočí & Mucina 2005b). V hniezdom období sme zistovali početnosť strakošov na lokalite v oblasti od Drahoviec až po Nové Mesto nad Váhom (100 km²) dohľadávaním hniezd (Kočí & Mucina 2005a). Lovenie koristi sme sledovali priebežne počas zimy na lokalite pomocou ďalekohľadov.

Výsledky a diskusia

Na sledovanom území bolo prvé hniezdenie zistené v r. 1994 v katastri obce Lúka neďaleko Nového Mesta nad Váhom (Kaňuščák 1998). Od r. 1995 do 1998 bolo pri podrobnom výskume ornitofauny na území, ktoré sa zhoduje s našou výskumnou lokalitou, zaevidovaných ročne maximálne 5 hniezdiacich párov, ktoré hniezdili veľmi izolovane, vo vzdialenosti 5 a viac km od seba. Hniezda sa nachádzali v katastroch obcí Drahovce, Piešťany, Potvorice, Lúky a Hrádok. Na každej lokalite bol zistený vždy len jeden pár (Kaňuščák 1998). Od r. 1998 do 2002 sme s P. Kaňuščákom na rovnakom území robili iné ornitologické výskumy (zamerané napr. na *Locustela fluviatilis*) a zisťovaniu početnosti hniezdnej populácie strakošov sivých sme sa špeciálne nevenovali (Kočí & Mucina 2005a). Po začatí výskumu, zameraného špeciálne na strakoša sivého, sme v r. 2003 na skúmanej lokalite zistili 29 hniezdiacich párov, 22 párov v r. 2004 a 21 párov v r. 2005. Pri ornitologickom prieskume smerom na sever až k Trenčínu sme zistili súvislé hniezdne osídlenie strakošmi,

piešťanská populácia teda nie je ostrovčekovitá, ale napája sa na súvislý hniezdny areál druhu.

Na skúmanom území sme teda svedkami vzniku novej hniezdnej lokality strakošov sivých po r. 1990 a zvyšovania početnosti populácie prakticky z nuly až na úroveň, ktorá patrí medzi najvyššie v Európe (Lorek 1995, Lefranc & Worfolk 1997, Antczak et al. 2004). Posúvanie hniezdneho areálu strakošov sivých na Slovensku južným smerom a významný nárast lokálnej hniezdnej populácie v okolí Piešťan sú zaujímavé z niekoľkých dôvodov. Lokalita sa nachádza na južnom okraji hniezdneho areálu druhu (Lefranc & Worfolk 1997). Strakoš sivý má holarktický typ rozšírenia, viazaný je na severné časti Palearktídy a Nearktídy. Vzhľadom na to by s postupným otepľovaním klímy skôr bolo možné očakávať opačný jav – ústup druhu na sever. Zmeny početnosti a areálu môžu súvisieť s niektorými faktormi.

Biotopové zmeny hniezdísk

Po r. 1989 došlo na skúmanom území k výrazným zmenám v poľnohospodárskych postupoch, spôsobených najmä rozpadom družstiev, nedostatkom financií v rezorte a postupným vracaním pôdy súkromným majiteľom. Vzniklo tak mnoho nových hniezdných možností pre strakoše. Druh využil aj negatívne zásahy človeka do lužného lesa, výrub porastov za účelom komerčného využitia územia (ťažba štrku, tvorba jazier a prístupových ciest). V pôvodnom ekosystéme sa tak otvoril priestor s riedkym zárastom stromov a otvorenými plochami, na okraji ktorých strakoše začínajú hniezdiť. V okolí Nového Mesta nad Váhom sa chovajú kone a vznikla tu tréningová motokrosová dráha, časť lužného lesa sa preto pravidelne kosí a odstraňujú sa aj kriačiny, čím sa vytvárajú rozsiahle otvorené plochy s nízkou trávou, čo je tiež vhodný biotop pre hniezdenie strakoša. Uvedené zásahy do lesa sa negatívne prejavili na hustote hniezdnej populácie strakošov iba na začiatku ich realizácie (2003), nakoľko s úpravou terénov sa začalo v čase obsadzovania hniezdných teritórií. V súčasnosti prevádzka uvedených objektov výraznejšie neovplyvňuje na hniezdnú populáciu strakošov, nakoľko sa vyu-

Tab. 1. Historické údaje o zimnej denzite strakoša sivého (*Lanius excubitor*) na území s rozlohou 30 km² v okolí Piešťan (podľa Kubán & Matoušek 1995 a Kubán et al. 1996, 2000).

Table 1. Historical data on winter abundance of Great Grey Shrikes (*Lanius excubitor*) per 30 km² in surroundings of Piešťany (by Kubán & Matoušek 1995 and Kubán et al. 1996, 2000).

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
január / January	5	4	2	2	0	6	1	3	0	0
február / February	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0
december / December	0	0	0	0	4	0	6	0	0	1

žívajú až po obsadení hniezdnych teritórií, resp. až po začatí hniezdenia pričom vtáky zotrávajú na lokalite a úspešne vyhnedia.

Obmedzene chemizácie v poľnohospodárstve

Uvedené zmeny v poľnohospodárstve sa pozitívne prejavili aj výrazným obmedzením chemickej ochrany proti škodcom na väčšej časti územia, čím sa v hniezdnom období vytvárajú ideálne podmienky pre hmyz. Práve rozsiahla chemizácia bola v minulosti považovaná za jeden z hlavných faktorov ústupu strakošov, menovite strakoša kolesára (Krištín 1995). Tento druh v minulosti na skúmanej lokalite pomerne hojne hniezdil, ale od r. 2004 hniezdenie neevdujeme (Kočí & Mucina 2005a).

Potravná ponuka

Poľnohospodárske plochy na skúmanej lokalite sú osiate predovšetkým ozimným jačmeňom, repkou olejnou a z viacročných rastlín ďateľinou. V zimných mesiacoch a skoro na jar sa teda nezaorávajú a zostávajú bohatým zdrojom drobných hlodavcov a na jar aj hmyzu. Pre strakoše sivé je to dôležité, pretože začínajú hniezdiť pomerne skoro a stavba hniezda začína už v marci (Kočí & Mucina 2005a). Podobne ako iní autori (Hromada & Krištín 1996) sme zistili, že drobné hlodavce sú dôležitou súčasťou potravy strakošov v zimných mesiacoch.

Na skúmanej lokalite sme z 214 pozorovaní loviacich vtákov v 187 prípadoch zaznamenali lovenie hlodavcov. Strakoše sa niekoľko krát pokúsili uloviť aj vtáky (*Turdus pilaris* 4 neúspešné pokusy, *Parus major* 14 pozorovaní, 2 úspešné, *Parus caeruleus* 9 pozorovaní, 2 úspešné). Všetky tieto vtáky boli iba náhodne na prelete a dostali sa do blízkosti strakoša. Po neúspešnom love na vtáky strakoše ďalej chytali drobné hlodavce na otvorených poliach. Z

uvedených údajov vyplýva, že drobné hlodavce v priebehu zimy predstavujú približne 90% potravy na nami skúmanom území.

Klimatické zmeny a zimujúce jedince

V strednej Európe možno badať v posledných dekádach značné otepľovanie klímy (Przybylak et al. 2005), pričom vplyv týchto zmien na vtáky už bol potvrdený aj na skúmanej lokalite (Kaňuščák et al. 2004). Na tomto území, ako aj na celom južnom Slovensku, sú v poslednom období zimy veľmi mierne, pomerne krátke, s malými snehovými zrážkami. To môže prispievať k zlepšovaniu životných podmienok druhu a zvyšovaniu potravnnej ponuky, i jej dostupnosti.

Strakoš sivý zimuje v Európe v južnej časti hniezdného areálu a južne od neho až po Stredomorie (Lefranc & Worfolk 1997). V skúmanej oblasti strakoš sivý zimoval nepravidelne aj v minulosti. Kubán & Matoušek (1995) a Kubán et al. (1996, 2000) uvádzali zo širšieho okolia Piešťan strakoša sivého ako vzácneho a nepravidelného zimného host'a, pričom v jednom dni pozorovali maximálne 2 ex. Za 10 rokov zaznamenali 36 zimujúcich jedincov (tab. 1.). Podľa našich zistení v posledných rokoch dochádza k výraznému lokálnemu zvyšovaniu početnosti zimujúcich vtákov (tab. 2.). Na rovnakom území sme pozorovali za štyri roky (2002–2005) 142 ex., pričom v jednom dni sme zaevidovali 1 × 9 ex., 2 × 7 ex., 2 × 6 ex., 6 × 5 ex., 2 × 4 ex., 5 × 3 ex. čo predstavuje vý-

Tab. 2. Súčasná zimná denzita strakoša sivého (*Lanius excubitor*) na 30 km² v okolí Piešťan.

Table 2. Present winter abundance of Great Grey Shrikes (*Lanius excubitor*) per 30 km² in surroundings of Piešťany.

	2002	2003	2004	2005
január / January	–	15	16	16
február / February	–	18	15	19
december / December	22	6	1	14

razný nárast oproti minulým údajom. Strakoša sivého je teda možno v súčasnosti považovať za pravidelného a početného zimného host'a. V strednej Európe zostáva časť jedincov, najmä samce, zimovať v biotopoch vhodných na zahniezdenie, alebo v ich blízkosti (Schön 1995, Antczak et al. 2004). Zvyšovanie početnosti zimujúcej populácie takto môže byť významným faktorom, ktorý vytvára predpoklady pre vznik a rast hniezdnej populácie.

Zhrnutie

Keďže skúmané územie sa nachádza na okraji hniezdneho areálu druhu, môže populácia strakošov veľkých podliehať náhodným fluktuáciám oboma smermi (Giralt & Valera 2006). Je pravdepodobné, že postup druhu južným smerom a výrazné zvýšenie hniezdnej populácie na pomerne vysokú úroveň je spôsobené kombináciou viacerých uvedených, ale možno aj existenciou zatiaľ neznámych faktorov. Určitou mierou sa na týchto číslach môže podieľať aj zmena metodiky a to, že sme sa v našom výskume zamerali špeciálne na tento druh, určite však v minulosti nebol taký početný, ako je dnes. Podľa nášho názoru dôležitú úlohu v raste hniezdnej populácie zohráva zvyšovanie početnosti zimujúcich jedincov.

Problematike bude potrebné sa ďalej venovať už aj preto, že v budúcnosti možno očakávať opätovnú intenzifikáciu poľnohospodárstva a chemizáciu (dotácie EU) a teda aj zhoršovanie biotopovej skladby krajiny a potravinovej ponuky pre strakoše, i iné ohrozené druhy. Rovnako rýchlo, ako sa hniezdiace strakoše sivé pri Piešťanoch objavili, môžu aj zmiznúť.

PodĎakovanie

Za podnet na spracovanie témy ďakujeme K. Hudecovi. Naše poďakovanie patrí aj M. Hromadovi a A. Krištínovi za cenné pripomienky pri spracovaní tejto práce a pomoc s potrebnou literatúrou.

Literatúra

ANTCZAK M., HROMADA M., GRZYBEK J. & TRYJANOWSKI P. 2004: Breeding biology of the Great Grey Shrike

Lanius excubitor in W Poland. — Acta ornithologica **39**: 9–14.

- DANKO Š. 2005: Hniezdenie strakoša veľkého (*Lanius excubitor*) vo Východoslovenskej pahorkatine. — Tichodroma **17**: 87–88.
- FERIANC O. 1979: Vtáky Slovenska 2. — VEDA, Bratislava.
- GIRALT D. & VALERA F. 2006: Population trends and spatial synchrony in peripheral populations of the endangered Lesser Grey Shrike in response to environmental change. — Biodiversity and Conservation, DOI 10.1007/s10531-006-9090-1.
- HROMADA M. & KRIŠTÍN A. 1996: Changes in the food of *Lanius excubitor* in the course of the year. Biologia, Bratislava **51**: 227–233.
- HUDEK K. (ed) 1983: Fauna ČSSR – Ptáci III/1, 2. — Academia, Praha.
- JURAN J. 2005: Hniezdenie *Lanius excubitor* pri Šenkviaciach (Z Slovensko). — Tichodroma **17**: 82.
- KAŇUŠČÁK P. 1998: Súčasný stav poznania avifauny širšieho okolia Piešťan (západné Slovensko). — Tichodroma **11**: 30–58.
- KAŇUŠČÁK P., HROMADA M., SPARKS T. H. & TRYJANOWSKI P. 2004: Does climate at different scales influence the phenology and phenotype of the River Warbler *Locustella fluviatilis*? — Oecologia **141**: 158–163.
- KOČÍ J. & MUCINA M. 2005a: K hniezdnej biológii strakošov sivých (*Lanius excubitor*) v okolí Piešťan (Z Slovensko). — Tichodroma **17**: 73–81.
- KOČÍ J. & MUCINA M. 2005b: Zimovanie strakoša sivého (*Lanius excubitor*) v širšom okolí Piešťan (Z Slovensko). — Tichodroma **17**: 83–87.
- KRIŠTÍN A. 1995: Why the Lesser Grey Shrike (*Lanius minor*) survives in Slovakia: Food and Habitat preferences, breeding biology. — Folia Zool. **44**: 325–334.
- KRIŠTÍN A. & HROMADA M. 2002: Strakoš veľký / Strakoš sivý (*Lanius excubitor*). — Pp.: 567–569. In DANKO Š., DAROLOVÁ A. & KRIŠTÍN A. (eds.): Rozšírenie vtákov na Slovensku. VEDA, Bratislava.
- KRIŠTÍN A., LENGYEL J. & SÁROSSY M. 2001: Posúva sa hranica hniezdenia strakoša sivého (*Lanius excubitor*) na Slovensku na juh? — Tichodroma **14**: 67–70.
- KUBÁN V. & MATOUŠEK B. 1995: Zimovanie vtáctva na vodnej nádrži Sĺňava a v okolí Piešťan. Časť III. — Tichodroma **8**: 106–150.
- KUBÁN V., MATOUŠEK B. & TRNKOVÁ B. 1996: Zimovanie vtáctva na vodnej nádrži Sĺňava a v okolí Piešťan. Časť IV. — Tichodroma **9**: 134–174.

- KUBÁN V., MATOUŠEK B. & TRNKA A. & FÁBRY M. 2000: Zimovanie vtáctva na vodnej nádrži Sĺňava a v okolí Piešťan (západné Slovensko). Časť V. — Tichodroma **13**: 99–144.
- LEFRANC N. & WORFOLK T. 1997: Shrikes. The guide to the Shrikes of the World. — Pica Press, Sussex.
- LOREK G. 1995: Breeding status of the Great Grey Shrike (*Lanius excubitor*) in Poland. — Proc. West. Found. Vert. Zool. **6**: 98–105.
- PRZYBYLAK R., MAJOROWICZ J., WÓJCİK G., ZIELSKI A., CHORAZYZEWSKI W., MARCINIAK K., NOWOSAD W., OLINSKI P. & SYTA K. 2005: Temperature changes in Poland from the 16th to the 20th centuries. — Int. J. Climatology. **25**: 773–791.
- SCHÖN M. 1995: Habitat structure, habitat changes, and causes of decline in the Great Grey Shrike (*L. excubitor*) in southwestern Germany. — Proc. West. Found. Vert. Zool. **6**: 142–149.
- TUCKER G. M., HEATH M. F., TOMIALOJC L. & GRIMMET R. F. A. 1994: Birds in Europe. Their conservation status. — Cambridge University Press, Cambridge.

Došlo: 9. 6. 2006

Prijaté: 24. 11. 2006

Prvý zaznam lastovičky červenochrbtej (*Hirundo daurica*) na Slovensku

First record of the Red-rumped Swallow (Hirundo daurica) in Slovakia

Marián FILÍPEK

018 57 Mikušovce 270, Slovensko; filipek@soprs.sk

Hniezdne rozšírenie lastovičky červenochrbtej (*Hirundo daurica*) v Európe je viazané na Stredomorie. Hlavná časť areálu hniezdného rozšírenia je v Španielsku, Portugalsku a na Balkáne. Hniezdi aj na rozsiahlom území Ázie, južne od 50–54° s. š., v Afrike v Maroku a subsaharskej oblasti Afriky až po Malawi (Snow & Perrins 1998). Hniezdi predovšetkým na skalných stenách, pod skalnými prevismi, útesoch ale aj v blízkosti človeka na budovách, pod mostami a to predovšetkým v blízkosti vody. Podobne ako lastovička domová si stavia poglobulovitú hniezdo z hliny zlepenú zo slinami, a navyše s rúrkovitým vstupom. V jarných (marec – máj) a jesenných mesiacoch (august – október) bola zaznamenaná aj severnejšie mimo súvislého areálu hniezdného rozšírenia, napr. aj

vo Veľkej Británii, Írsku a do konca roka 1995 je z týchto z tohto územia známych až 284 pozorovaní (BirdGuides.com). Zo susedných krajín sú známe pravidelné pozorovania v Rakúsku, štyrikrát v Poľsku a aktuálne bolo publikované aj prvé pozorovanie v Českej republike zo 6. 4. 2003 od Heřmanického rybníka pri Ostrave (Mandák & Hudeček 2005). Na Slovensku doteraz neexistuje jediný zaznamenaný prípad výskytu tohto druhu (Danko et al. 2002).

Lokalita pozorovania (obec Mikušovce) sa nachádza na okraji severnej časti CHKO Biele Karpaty. Dolina obce je situovaná na pravej strane údolia rieky Váh (mapovací kvadrát DFS 6975; 49,04° s. š., 18,14° v. d.). Okolie obce je charakteristické mozaikou lúk, zarastajúcich pasienkov, ornej pôdy, ovocných sádov a enkláva-